

**RABİTƏ SİSTEMİNİN İQTİSADİYYATI VƏ İNKİŞAFININ
AKTUAL PROBLEMLƏRİ**

Dünyada insan fəaliyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada rabitədən istifadə edilməsin. Deməli, insanların maddi və mənəvi inkişafının əsas amillərindən biri də rabitədir. Odur ki, rabitənin hərtərəfli inkişafını şərtləndirən elmi-tədqiqat işləri fundamental elmlərə əsaslanmalıdır. Buradan aydın olur ki, rabitə sisteminin iqtisadiyyatı və inkişafının aktual problemlərini aşkar etmək, bu problemlərin hər biri üzrə aparılacaq elmi-tədqiqat işləri metodoloji və nəzəri xətalardan uzaq olmalıdır. Deməli, aparılacaq elmi-tədqiqat işləri, bütün elmlərin metodoloji əsası olan dialektikaya əsaslanmalıdır. Bu o deməkdir ki, rabitə sisteminin iqtisadiyyatı və inkişafının aktual problemlərinin aşkar edilməsi və həlli dialektikanın qanunları, kateqoriyaları, anlayışları, prinsipləri və metodlarına əsaslanmalıdır. Bu deyilənlərə əsaslanaraq rabitə sisteminin iqtisadiyyatı və inkişafının aktual problemləri aşağıdakılardan ibarət olacaqdır:

- Marketing tədqiqatları əsasında ölkədə rabitə sistemi üçün tələb olunan mütəxəssis kadrlarının hazırlanması;
- Kadr hazırlığı proqramının işlənməsi və reallaşdırılması;
- Rabitə sistemində idarəetmənin (menecmentin) təşkili. Menecmentin əsas prinsipləri və metodlarının təkmilləşdirilməsi;
- Rabitə müəssisələrinin idarəetmə sxeminin layihələndirilməsi və tətbiqi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi;
- Rabitədə planlaşdırmanın təşkilinin təkmilləşdirilməsi, plan göstəriciləri və rabitə sisteminin cari strateji planlaşdırılması metodlarının təkmilləşdirilməsi. İqtisadi-riyazi planlaşdırma metodlarının geniş tətbiqi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi;
- Rabitə resursları və onların səmərəli istifadəsini xarakterizə edən göstəricilərin hesablama metodikasının təkmilləşdirilməsi;

- Rabitə resurslarının səmərəli istifadə prinsiplərinin təkmilləşdirilməsi;
- Rabitə təsərrüfatlarında əsas istehsal fondlarının səmərəli istifadəsinin kompleks tədbirlərinin işlənməsi və həyata keçirilməsi;
- Fond verimi və fond tutumui göstəricilərinin hesabata metodikasının təkmilləşdirilməsi;
- Dövriyyə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsinin kompleks tədbirlərinin işlənməsi və həyata keçirilməsi;
- Dövriyyə vəsaitlərinin səmərəli istifadə göstəricilərinin hesabata metodikasının təkmilləşdirilməsi;
- Rabitə təsərrüfatlarında əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinin maddi və mənəvi stimullaşdırılması tədbirlərinin işlənilib həzırlanması və həyata keçirilməsi;
- Əmək məhsuldarlığının səviyyəsini xarakterizə edən göstəricilərin hesablanma metodikasının təkmilləşdirilməsi;
- Rabitə xidmətinin maya dəyərinin aşağı salınması yollarının müəyyən edilməsi və həyata keçirilməsi;
- Rabitə xidmətinin maya dəyərini səviyyəsini xarakterizə edən göstəricilərin hesablanma metodikasının təkmilləşdirilməsi;
- Rabitə xidmətinin tariflərinin işlənməsi prinsipləri və metodlarının təkmilləşdirilməsi;
- Rabitə tariflərinin yenidən işlənməsi və əsaslandırılması;
- Rabitədə əmək haqqı forma və sistemlərinin təkmilləşdirilməsi yollarının müəyyən edilməsi;
- Rabitədə əmək haqqının tarif sisteminin beynəlxalq norma və normativlərə uyğunlaşdırılması;
- Rabitə sistemində əməli planlaşdırma metodlarının təkmilləşdirilməsi;
- Rabitə sistemində korporativ idarəetmə prinsip və metodlarının tətbiqinin iqtisadi səmərəliliyinin əsaslandırılması;
- Rabitə sistemində əməli planlaşdırmanın iqtisadi-riyazi metodlarının tətbiqi səmərəliliyinin əsaslandırılması;
- Rabitə sistemində gəlir, mənfəət və rentabelliklərinin planlaşdırılması metodikasının təkmilləşdirilməsi;
- Rabitədə əsaslı tikinti və layihə-smeta sənədlərinin əsaslandırılması metodikasının təkmilləşdirilməsi;
- Rabitədə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqinin iqtisadi səmərəliliyi;
- Rabitədə əsaslı tikinti və yeni texnikanın tətbiqinin iqtisadi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi metodikasının təkmilləşdirilməsi;
- Kosmik reykarabitəsi sisteminin səmərəli istifadəsinin əsas istiqamətlərinin işlənməsi;
- Kosmik süni peykin səmərəli istifadə proqramının işlənməsi və əsaslandırılması;
- Rabitə sistemində onun bütün elementlərinin elektron hökumət layihələri əsasında işlənməsi və həmin layihələrin tətbiqi səmərəliliyinin əsaslandırılması;
- Rabitə sisteminin bütün elementlərinin elektron layihələrə əsaslandırılması və onların dövlət elektron mərkəzi sistemi ilə əlaqələndirilməsi.¹

Resursların səmərəli istifadəsinin əsas prinsipləri: elmi yanaşma, sistem yanaşma, kompleks yanaşma, optimallıq, səmərəlilik, ekoloji tarazlıq, qənaətcilik, sahə və ərazi idarəetmənin məqsədəuyğun əlaqələndirilməsi, maddi və mənəvi həvəsləndirmə, şəxsi, kollektiv və dövlət (ümumxalq) mənafeələrinin düzgün əlaqələndirilməsi; təkbaşına rəhbərlik və əməkçillərin hər birinin resursların qorunması, mənimsənilməsi və idarə edilməsində iştirakının təmin edilməsi; nəzarətin təşkili və icranın yoxlanılması; müəssisədaxili nəqliyyat və rabitə infrastrukturu bölmələrinin işinin səmərəli idarə edilməsində nəzarətin təşkili və icranın yoxlanılması.

Yuxarıdakı prinsipləri nəzərə alaraq rabitə sistemində cari və strateji biznes-planı işlənilib hazırlanarkən rabitə sisteminin müəssisələrinin sərəncamında olan təbii, material-texniki, enerji, əmək, informasiya və maliyyə resurslarının biznes-planı müvafiq istifadəsinin əsas göstəriciləri aşağıdakı metodika üzrə hesablanmalı, uçota alınmalı və müqayisəli təhlil edilməlidir.

1. Rabitə sistemində təbii resursların sə-

¹ Elmi məsləhətçi: Azərbaycan respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının professoru, i.e.d.,

S.Q. Cümşüdoğ hesab edir ki, müəlliflər tərəfindən məqalədə göstərilən problemlərin həllində aparıcı mövqe tuta bilərlər.

mərhələli istifadə göstəriciləri: a) təbii resursların gəlirlilik əmsalı:

$$\theta_g^{t,r} = \frac{\sum G_{\bar{u}}}{\sum X_{t,r}}$$

burada $\sum G_{\bar{u}}$ - rabitə sisteminin illik gəlirinin ümumi məbləği, $\sum X_{t,r}$ - təbii resursların qorunması və istifadəsi ilə əlaqədar illik xərclərdir.

b) təbii resursların mənfəətlilik əmsalı:

$$\theta_M^{t,r} = \frac{\sum M_b}{\sum X_{t,r}}$$

burada $\sum M_b$ - rabitə sisteminin illik balans mənfəətinin ümumi məbləğidir.

2. Material-texniki resursların səmərəli istifadə göstəriciləri:

a) material-texniki resursların gəlirlilik əmsalı:

$$\theta_g^{m,r} = \frac{\sum G_{\bar{u}}}{\sum X_{m,t.}}$$

burada $\sum G_{\bar{u}}$ - rabitə müəssisələrinin illik gəlirinin ümumi məbləği, $\sum X_{m,t.}$ - material-texniki resurslara çəkilən illik xərclərdir.

b) material-texniki resursların mənfəətlilik əmsalı:

$$\theta_M^{m,t.} = \frac{\sum M_b}{\sum X_{m,t.}}$$

3. Rabitə sistemində enerji resurslarının səmərəli istifadə göstəriciləri:

a) enerji resurslarının gəlirlilik əmsalı:

$$\theta_G^{en} = \frac{\sum G_{\bar{u}}}{\sum X_{en}}$$

burada $\sum G_{\bar{u}}$ - rabitə müəssisəsinin illik gəlirinin ümumi məbləği, $\sum X_{en}$ - enerji resurslarına çəkilən illik xərclərdir.

b) rabitə sistemində enerji resurslarının mənfəətlilik əmsalı:

$$\theta_M^{en} = \frac{\sum M_b}{\sum X_{en}}$$

4. Rabitə sistemində əmək resurslarının səmərəli istifadə göstəriciləri:

a) əmək resurslarının gəlirlilik əmsalı:

$$\theta_G^{a,r} = \frac{\sum G_{\bar{u}}}{\sum \theta_{hf}}$$

burada $\sum G_{\bar{u}}$ - rabitə müəssisələrinin illik gəlirinin ümumi məbləği, $\sum E_{hf}$ - əmək haqqı fondudur.

b) əmək resurslarının mənfəətlilik əmsalı:

$$\theta_M^{a,r} = \frac{\sum M_b}{\sum \theta_{hf}}$$

5. Maliyyə resurslarının səmərəli istifadə göstəriciləri:

a) uzun müddətli kreditin gəlirlilik əmsalı:

$$\theta_g^{u,k} = \frac{\sum G_{\bar{u}}}{\sum UK}$$

burada $\sum G_{\bar{u}}$ - rabitə təsərrüfatların illik gəlirinin ümumi məbləği, $\sum UK$ - uzun müddətli kreditin illik məbləğidir.

b) uzun müddətli kreditin mənfəətlilik əmsalı:

$$\theta_M^{u,k} = \frac{\sum M_b}{\sum UK}$$

v) qısa müddətli kreditin gəlirlilik əmsalı:

$$\theta_g^{q,k} = \frac{\sum G_{\bar{u}}}{\sum QK}$$

burada $\sum G_{\bar{u}}$ - rabitə təsərrüfatının illik gəlirinin ümumi məbləği, $\sum QK$ - qısa müddətli kreditin illik məbləğidir.

d) qısa müddətli kreditin mənfəətlilik əmsalı:

$$\theta_M^{q,k} = \frac{\sum M_b}{\sum QK}$$

ƏDƏBİYYAT

1. Cümşüdoğ S.Q., Məmmədova G.V. Metallurjiya şirkətlərində nəqliyyat və rabitə xidmətlərinin səmərəli təşkili məsələləri. "Metallurjiya və materialşünaslığın problemləri". I Beynəlxalq konfransın materialları. Bakı 29-30 aprel, 2013, səh. 231-232.
2. Cümşüdoğ S.Q. Xidmət sahələrinin sosial-iqtisadi inkişafının dövlət tənzimlənməsi. Dövlət idarəçiliyi jurnalı. №1(9), Bakı, "Çaşıoğlu", 2005, səh. 96-104.
3. Cümşüdoğ S.Q., Hüseynov V.Z. Avtomobil nəqliyyatında resurslar və onların

səmərəli istifadə göstəriciləri. AzTU-nun elmi əsərləri №4,2017, səh. 185-190

4. Cümşüdoğ S.Q. Azərbaycanda “Elektron hökumətin formalaşmasının metodoloji prinsipləri. Elektron hökumət Azərbaycanda”. Beynəlxalq konfransın məruzə materialları. AzTU, Bakı 26-28 aprel, 2010, səh. 157-160.
5. S.Q. Cümşüdoğ. Rabitə istehsalı müəssisələrində resurslar və onların səmərəli istifadə göstəriciləri. ”Metallurgiya və materialşünaslığın problemləri” II Beynəlxalq elmi-texniki konfransın materialları. Bakı, 2017 AzTU, Azərb. səh. 185-190
6. E.F. Əzizov, S.Q. Cümşüdoğ, G.V. Məmmədova. Metallurgiya sənaye istehsal müəssisələrinin biznes fəaliyyətinin gəlirlilik və mənfəətlilik meyarı ilə qiymətləndirilməsi. Ekologiya və su təsərrüfatı jurnalı, Bakı, 2021, №4. Səh. 79-83

A.Y. Həsənova, N.C. Həsənov, S.C. Həsənova, Pərvanə Cahir qızı

Rabitə sisteminin iqtisadiyyatı və inkişafının aktual problemləri

XÜLASƏ

Məqalədə rabitə sisteminin iqtisadiyyatı və inkişafının aktual problemləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: *rabitə sistemi, metodologiya, prinsip, dialektika, iqtisadi səmərə, kosmik peyk rabitəsi, komplekslik.*

**Гасанова А.Я., Гасанов Н.Дж.,
Гасанова С.Дж., Перване Джагир кызы**

**Актуальные проблемы экономики
и развития системы связи**

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены актуальные проблемы экономики и развития системы связи.

Ключевые слова: *системы связи, методология, принцип, диалектика, экономический эффект, космическая связь, комплексность.*

**A.Y. Hasanova, N.J. Hasanov, S.J.
Hasanova, Pervane Jagir kyzy**

**Actual problems of the economy and
development of the communication
system**

RESUME

The article deals with the actual problems of the economy and the development of the communication system.

Key words: *communication systems, methodology, principle, dialectics, economic effect, space communications, complexity.*

*Məqaləyə AzTU-nun dosenti,
i.ü.f.d., C.R. Rəhimov rəy vermişdir.*